

nic com una *estrella* / ---» (*La Filla del Marxant --- la virodon*, ibid., 228.19); «ha nascut un noy - l'*estrella* del dia» (recollida a L'Esquirol, 203B); «ella me té un mocador - brodat de seda vermella, / al mig hi ha un campanar - y tot voltant un *estrella* / --- donzella, / --- setembre / ---» (366.13), «ella és l'*estrella* del dia - y yo l'*estrella* del alba» (202F), comparació que ja s'ha tornat tòpic i ha posat arrels en la massa.

Ja veiem per aqueixes mostres que això es propaga des del romanç, que rebia en aquests segles la influència abassegadora del *romance* castellà, reconeguda per tothom i estudiada mestriolment per Milà, pels seus continuadors, els dos grans Menéndez, i per tants; per aquesta via el mot guanyà el cor del poble i la fraseologia sentimental o amorosa, el gran patró en la història de la llengua. Això més o menys pertot, però enlloc tant com en el Princ., on la cançó popular tingué la màxima ufana. Des de llavors *estela* es torna un mot antiquat, i *estrella* s'imposa a les ciutats i fins a fora.¹

El masculí resisteix millor, però aquest, en el Principat, era el que s'usava per al joc potser més popular de tots, el de la 'miloca' o 'grua', que tant feien volar els nois (i aquests es feien grans) i... els adults (cf. Coromines, *Pigmalió*, cap. xvi, O. C., 188-93);² també això degué contribuir més o menys al triomf d'*estrella*, donada la peresa lingüística o lèxica que fa estrall en el parlar de les ciutats, car el duplicat es podia usar per afectar cada mot a un sentit diferent.

De tota manera la derrota dels genuïns *estela* i *estel* no havia estat total, ni en el Princ. La llengua literària, tot abandonant *estela*, no deseparà *estel* en el seu sentit propi. El mateix romanç popular també l'usava, i, almenys en certes aplicacions metafòriques, fins el preferí: «me n'ané a casa meva: / ab un *estel* que té al front - no la sabia coneixe!» (MilàF, *Romllo*, 92A, v. 6).

Els escr. Renaix. tornen a servir-se'n cada vegada més: «tots roden per la neula prop dels *estels*, / al mitj dels raigs que llansa encesa Creu», MilàF (*Mort de Galind*, v. 72). Verdager en l'*Atl.* se serveix d'un o altre segons li dicta el vers: «gronxant-lo com en braços de sirenes, / lo posen en blaníssimes arenes, / de joncs i coralines en coxí, / quan, com ull amorós en gelosia, / d'entre'ls cingles de Bètica sortia, / per veure 'l món, l'*estrella* del matí» (36); però més sovint s'até a la forma genuïna, i ja en l'escalaborn de 1867: «d'un *estel* --- al apuntar» (II), i si bé aquest vers desapareix en la versió definitiva (estr. 6), en aquesta també apareix a cada pas: «mes entre 'ls plec del ròcc daurat, que 'l jorn retira, / desencastades perles, llambrega algun *estel*, / espurnes que restaren d'aquella immensa pira, / petjades, ay! de l'astre gegant que omplia 'l cel», «per ço, dels fills de Grècia la somiosa pensà / lo veyà, com montanya, tot coronat d'*estels*, / y ajupit, sens decaure, devall sa volta immensa, / servant ab ferma espatlla la màquina dels cels», «fou lo gegant que pinten ab tot l'Olimp en guerra; / l'ixent sol ab sos braços tocava y lo que 's poní / y, no content d'estrènyer, com dintre 'l puny, la terra, / d'*estels*

volgué pujar-se'n a coronar son front» (184, 44, 46).

Estrella s'ha imposat fins en els medis més nacionals: «--- va morir tan bella / que mai ningú no la gosà enterrar: / damunt de cada tomba un raig d'*estrella*, / sota de cada *estrella*, un català». Però si els escriptors de robusta fidelitat barcelonina a la llengua viva es feien més aviat enrere, com amb un «Déu-nos-guard-d'un-ja-està-fet», no fou pas sense mantenir l'ús concurrent dels dos mots: «On la vida subterrània d'En Tomàs de Bajalta es pon sense desaparèixer, com els *estels* quan es fa de dia» és el títol que dona Coromines al cap. 6 de *Pigmalió*; «com els *estels* del firmament en llevar-se el dia, que ara se n'apaga un, ara un altre i ràpidament ve que tots s'enaiuen en una nova claror, així --- aquelles ondulacions --- s'aplanaren» (*Silèn*, O. C., 317b); i l'«*Oda als estels* del meu firmament» que va escriure quan en prengué comiat per sempre (fi de les O. C.).

Si fins en català central passava això, l'ús de les altres regions i comarques es resistí més al mot foraster. A Mallorca *estel* té sens dubte menys gust literari que en el parlar central: és de l'ús distingit i fins del vulgar, de la poesia popular i de l'estil prosaic: «si 'ls *estels* del cel no surten, / si en el camp no 's tròban flors, / si s'atúran las corrents, / si no canta el rossinyol / --- / és que, malalta ma Filis, / roman el món com un roc», versos de l'aristòcrata, irònic encara que tradicionalista, Josep Togores, comte d'Aiamans, c. 1820 (JMBover, *BiEscrBal.* II, 441.1.1); en la cobla popular: «tan possible és es mudar / l'amor que en ell he posada, / com una nit *estrellada* / los *estels* del cel comptar» (Moll, *Amaroses*, 58); encara que en vers, és bona prosa l'estil de PdAPenya: «Arran de mar soparia, / quan el sol fos post del tot, / y ab los *estels* tornaria / a jeure en la possessió» (*Poes.*, 304), i veg. la planera fraseologia que apleguen *DAmen.* i *AlcM* a la secció LOC. i REFR. (*veure els estels* amb el sentit que en el Princ. ningú no diria altrament que «m'ha fet veure les *estrelles*»).

Tanmateix *estel* no és solament normal en parlars occidentals, car *estel* i *estela* continuen populars en altres franges no llunyanes del cap-i-casal. Els vells pescadors de Sant Pol encara ho usaven bastant, i ells mantenien sobretot el femení *estela*: tot dient *lax astrelles* quan era un vague plural, en canvi mantenien «l'astrela de Tramuntana» per a la Polar, que solia bastar-los en alta mar com a buixola, *l'estela del dia* per a 'Venus' (1925), *l'estela del Mòro* per a un estel petit que «vèiem llevant-se a penes de l'horitzó, cap a les 3 o les 4 de la matinada, de la banda de Migjorn» (notes preses oint el patró de la barca que em duïa, hivern 1928); i a *l'estrella de mar* (*Asterias rubens*) li deien *estela marina*. Això continua cap al Nord, fins al Barcarès de Salses, on m'explicaven que «la fluviana són *petites esteles*» (1960). Altrament, en el Rosselló la pervivència del femení *estela* ja no és solament cosa de vells pescadors, perquè Saisset deia «trènta-sis candelas: / lo sol, la lluna i les *esteles*!» (*Catal. del Ross.*, 143), i en els vessants conflentins del Canigó m'explicaven que «la *vipera* és molt verinosa sobretot si té